

МАТИЦА СРПСКА

ЗБОРНИК
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

VIII

Уредништво:

Др РУДОЛФ КОЛАРИЧ Др ПЕТАР ЂОРЂИЋ
Др ПАВЛЕ ИВИЋ

НОВИ САД
1965

НАПОМЕНЕ О ДАНАШЊЕМ ТРШИЋКОМ АКЦЕНТУ

БЕРИСЛАВ М. НИКОЛИЋ

После испитивања данашњег тршићког говора које сам обавио од 28. VIII до 11. IX 1957. године, објавио сам у ХХIII књ. Јужнословенскога филолога рад *Данашињи тешки говор* у којем сам се укратко осврнуо и на тршићки акценат. У Тршићу сам био поново од 21. VII до 27. VII 1963. Желим сада да нешто детаљније говорим о данашњем тршићком акценту, упоређујући га, разуме се, са Вуковим и Даничићевим акцентом.

I. ПРИРОДА АКЦЕНТА

Као говор са новоштокавском четвороакценатском системом, данашњи тршићки говор добро чува мелодичност сва четири акцента и неакцентоване дужине.

На последњем слогу, непосредно после узлазних акцената, може се, необавезно, чути иктус: *кòлáц, Ѳòйòк, Ѱàвáн, Ѯòшáк, — Ѱéшáк, чéйврíшáк, Ѱéшкá, чéйврíшкá*.

II. ОДНОС ДУГИХ И КРАТКИХ СЛОГОВА

У данашњем тршићком говору нису очуване све Даничићеве неакцентоване дужине. Постоје такође неакцентоване дужине којих нема код Даничића. Најзад, у вези са дуљењем пред сонантом у данашњем тршићком говору нешто је друкчији однос акцентованих дугих и кратких слогова.

1) Даничићеве неакцентиоване дужине

У данашњем тршићком говору нису очуване све Даничићеве неакцентоване дужине, мада се оне далеко боље чувају овде него нпр. у шумадијско-вођанском дијалекту. У последњем слогу у речи дужине су подложне скраћивању. Скраћивање дужина зависи пре свега од говорног темпа: при споријем говору оне се боље чувају, а при бржем лакше губе. Сем тога, од значаја је за судбину дужина квалитет и квантитет акцента. Дужине се боље чувају после узлазних него после силазних акцената; исто тако, дужине се боље чувају после кратких него после дугих акцената. Најбоље се чувају после кратког узлазног, а најлакше губе после дугог силазног. У последњем отвореном слогу дужине су најподложније скраћивању. Најзад, у мањем броју случајева задржавају се две дужине; скраћује се она која није непосредно иза акцента. Све ће ово бити јасније из табела које прилажем.

Облици	A	B
	Дужине непосредно иза (')	Кад нису непосредно иза (')
Непарадигматски лексички лик (затворени слог)	пұтнік	
Затворени слог парадигматског лица	рâдим	
Отворени слог парадигматског лица	пîшë/ /кâжë	врâбâцâ/ /врâбâцâ

Табела 1. — Дужине после (').

Облици	A Непосредно иза (")	B	
		Кад нису непосредно иза (")	
Непарадигматски лексички лик (затворени слог)	гòлуб	вेренік	
Затворени слог парадигматског лица	мїслїм	хëлавим/ / хëлавим	
Отворени слог парадигматског лица	сјëтї / / сјëтї	хëлавї / / хëлавї	ðбрѹчã/ / ðбрѹчã

Табела 2. — Дужине после (").

Облици	A Непосредно иза (')	B			
		a) (')+(њ)+(-)	б) (')+(њ)+(њ)+(-)	в) (')+(—)+(-)	г) (')+(њ)+(-)+(-)
Непарадигматски лексички лик (затворени слог)	лóпöв	нареднїк			
Затворени слог парадигматског лица	зýмом	вáрнициом	ráзликујëм // ráзликујëм		
Отворени слог парадигматског лица	зýмë	пýстајë // пýстајë	ráзликујë // ráзликујë	вáрници // вáрници	гáталици // гáталици

Табела 3. — Дужине после (').

Облици	А Непосредно иза (')	Б Кад нису непосредно иза (')			
		а) (')+(˘)+(-)	б) (')+({˘})+(-)	в) (')+(-)+(-)	г) (')+({˘})+(-)+(-)
Непарадиг- матски лек- сички лик (затворени слог)	jūnāk	výnogrād	mđlitvenik	dđglāvnik	
Затворени слог парадигмат- ског лица	ýmām	ýzmisslým	ðđelavým // ðđelavým	ýzmíšlým // ýzmíšlým	
Отворени слог парадигмат- ског лица	ýmā	ýzmisslý // ýzmisslý	ðđelavý // ðđelavý	ýzmíšlý // ýzmíšlý	brèspostlýčá // brèspostlýčá

Табела 4. — Дужине после (').

Јасно је да се скраћивање т. *ћđелавýм* јавља према *ћđелавý*, да се скраћивање т. *ráзликујéм* јавља према *ráзликујéћ*, да се скраћивање т. *ðđelavým* јавља према *ðđelavý* а да се скраћивање т. *ýzmíšlým* јавља према *ýzmíšlýä*.

Скраћивањем Даничићевих неакцентованих дужина данашњи се тршићки говор разликује од Вука и од говора оних крајева из којих су се додigli Вукови преци, а приближава шумадијско-војвођанским говорима. У поређењу са шумадијско-војвођанским дијалектом тршићки говор далеко боље чува дужине, али је важно да су услови за скраћивање исти у оба случаја. Уосталом, ни у самом шумад.-војвођ. дијал. скраћивање дужина није у свим говорима заступљено у подједнаком броју категорија. Источније области овога дијал. подложније су скраћивању од западнијих.

У својој докторској дисертацији *Сремски говор скраћивање неакцентованих дужина у шумад.-војвођ. дијал. тумачио сам утицајем косовско-ресавског дијалекта* (СДЗб XIV, 393—394). На то ме је упућивала и структура становништва. С обзиром на порекло јадарског становништва, не може се дати исто објашњење за губљење дужина у данашњем тршићком говору. У шумадијско-војвођанским говорима то је појава старијег датума, у тршићком говору скраћивање дужина је новија појава којој не треба тражити дубоку старину. У питању је процес који је уопште — у већој или мањој мери — захватио србијанске говоре. Можда се може једино говорити о евентуалном подстреку који за ширење овога процеса даје ситуација у шумадијско-војвођанском дијалекту, мада је у питању очевидно и потреба за економијом применом језичких феномена.

У данашњем говору Пиве и Дробњака нема дужине наставка -e- код глагола типа *þréсii*: *þréсem*, *þréсem*, *þréce*, *þréсemo*, *þréсeиe*, *þréсú* (СДЗб X, 319). Јован Вуковић додаје: „У Његоваћи и селима североисточније границе овога говора чуо сам дужину у једнини, али у множини остаје e кратко: *vršēm* — *vršēmo*, *ráсiém* — *ráсiémo*“ (СДЗб X, 319). Данашњи тршићки говор овде се слаже са Вуком, тј. има дуг наставак e код

глагола типа *шречиши*: *шрेडē* — *шречемо*. Тако је и у шумадијско-војвођанском дијалекту.

У I изд. Српског речника Вук није обележавао дужину код глаголских именица акценатског типа *йисање* („кад се зна да је свуда“). Вук је, дакле, имао у свом говору ту дужину, али је само није обележавао. Та дужина постоји и у данашњем тршићком говору: *йисање*.

2) Неакцентоване дужине којих нема код Даничића

У данашњем тршићком говору јављају се у извесном броју категорија дужине којих нема код Вука и Даничића.

- а) Дуљење пред сонантом јавља се у овим случајевима:
- α) Присвојна заменица 3. л. јд. м. р. гласи у Тршићу *његđов*.
- β) Заменице *какав*, *овакав* и сл. гласе: *какāв*, *овакāв* и сл.
- γ) Суфикси присвојних придева на *-ов(-ев)* и *-ин* имају доследно дуг вокал: *Радđов*, *ђедđов*, *Миланđов*, *очёв*, *Драгјин*, *Љубјин*, *Сејјин*.
- δ) Број *један* гласи у данашњем тршићком говору: *јेदан* и *једањ*.
- ε) 1. л. јд. през. гл. *јесам* гласи у Тршићу двојако: *јесам* и *јесам*.
- ζ) Вокал наставка инстр. синг. именица *о/ю*-основа дуг је: *са сеђјим* *вđодом*, *йравџđом*, *чёйдом*, *ийтđом*, — *ножđом*, *йутиđом*.
- б) У радном придеву маск. наставак *-о* је дуг и кад није постао контракцијом: *вđидоб*, *йорђидоб*. С овим треба довести у везу и примере: *бा�вић* *је се*, *йроменуб* *се*, *յсљеб* *сам*, јер је очевидно да је и тршићки говор захваћен појавом дуљења кратких вокала (исп. *рёклий су*), која је нарочито жива у војвођанским говорима (П. Ивић, ЈФ XVIII, 144—145; Б. М. Николић, СДЗБ XIV, 229—230), али је има и у мачванском (ПКЈ IV и V 133—134).
- в) Именица *доба* гласи у данашњем тршићком говору *доба*, а именица *йодне*: *йоднē*.
- г) Именице *и*-основе на *-осић* са старим акцентом на основином вокалу чувају у тршићком говору дужину на наставку и у косим падежима: *радђесић*. Овако је и у Мачви (Наш језик, н. с., XIII 263).
- д) Даничић каже да именице типа *Мачванин*, изгубивши *-ин* у пл., добијају дужину слога *-ан* само у ген. пл. (Српски акценти, 39). Топоним *Руњани*, *Руњана*, *Руњанима* (село крај Тршића) показује да именице овога типа добијају у данашњем тршићком говору дужину наставка *-ан* у целом пл.
- ђ) Вокал наставка ген. синг. и инстр. синг. именице *майти* у данашњем је тршићком говору дуг: *майтерē*, *майтерđом*.
- е) Према Даничићевом *костићију* и сл. у Тршићу је: *костићију*, *кокостићију*, *ушићију* (= вапшију); исп. и: *гостићију*, *ноктићију*, *очијију*.
- ж) У данашњем тршићком говору дуг је наставак ген. — ак. синг. личних заменица 1. и 2. л., повратне заменице, личне заменице 3. синг. маск. и заменица *ко*, *шићо*: *мёнē*, *штебē*, *сёбē*, *његă*, *кёгă*, *чёгă*.
- з) Јављају се ове дужине код прилога: *кадă*, *садă*; *данăс*, *нодăс*.

и) У компаративу прилога суфикс је дуг: *бржē*, *в̄шиē*, *д̄љē*, *јāчē*; *рāдијē*.

Као што се види, у данашњем тршићком говору, као и у Вуковом језику, нема дужина типа: *крушкāма*; *г̄иңүйи*, *йäдäйи*, *мислийи*; *гäрäв*, *к̄ийнъаси*.

3) Акценитоване дужине

У вези са дуљењем пред сонантом ситуација код узлазних акцената нешто је друкчија него код Вука.

а) Именица *удовац* и у ном. синг. доследно гласи *удбвац* (према косим падежима). Именица *сновац* гласи у Тршићу као и код Вука *синдвац*.

б) Према *нðвац* говори се и *нðвцом*; према *члāњак* (!) говори се и *члāњци*.

С друге стране, као и код Вука, у слоговима са силазном интонацијом које затварају сонанти после којих долази слог који почиње сугласником — не изостаје дуљење вокала: *здрâвље*, *сûнце*, *jâрца*, *Tûрци*.

Затим, такође као код Вука, у данашњем тршићком говору не изостаје ни дуљење код именица неутр. на -*је* у којих се завршни сугласник основе јотује пред овим наставком: *гвðжë*, *грðблë*, *грðжëом*, *снðйље*.

Као једну од измена акцената на јужнословенском земљишту Белић помиње и ову: „...када је код именица мушких рода на првом слогу стари кратки низлазни акценат... тада се у ном. синг. добија...^ у свима јужнословенским језицима [нпр.]... мðсїй: мðсїта...“ (А. Белић, *Основи историје српскохрватског језика, I Фонетика*, Београд 1960, 166). А затим: „Када се у овом случају деси на крају слова *v* или *j*, слог постаје на овај исти начин продужен: *бðј*: *бðја...*“ (А. Белић, н. д., 167). Овако је и у Тршићу: *Бðг*, *дðм*, *мðсїй*, *йðсїй*, *рðк*; — *кðј*, *кðв*, *рðј*.

Најзад, слажући се опет с Вуком, тршићки говор не познаје скраћивање вокалнога *r*: *кðв*, *цðв*, — *чейврфїйак*, *чейврфїйкã*, — *ù цðкву*.

III. ПРЕНОШЕЊЕ АКЦЕНТА НА ПРОКЛИТИКУ

Преношење акцента на проклитику изванредно је живо и креће се у оквиру Вуковог и Даничићевог стандарда: *нà мббѹ*, *нà брзину*, *йрëко льїта*, *йð двë*; — *ѝс кућë*, *кðйи кућë*, *ù кући*, *ù дëшелину*, *нà йрагу*, *изà сна*, *йðшїй йазувом* и сл. Али хоћу да нагласим да сам у разговорном језику ипак слушао и случајеве с акцентом непренесеним на проклитику: *у мàгачину*, *ка и бûба* и сл.

Најзад, у вези с акцентом сложеница да овде само напоменем да се у Тршићу говори *Југðслâвија*, али поред *земљорâдник* и *zemљорâдник*.

IV. АКЦЕНАТ ПОЈЕДИНИХ ВРСТА РЕЧИ

I) ИМЕНИЦЕ

Именице мушких рода о / ј о-основа

Према Белићевој интерпретацији српскохрватског именичког акцента, именице мушких рода *о / ј о-основа* деле се у две групе: а) именице које имају стари акценат на првоме слогу и б) именице које немају стари акценат на првоме слогу (А. Белић, *Историја српскохрватског језика, Речи са деклинацијом*², Београд 1962, 16—17. и д.). Овим ћу редом приказати тршићки акценат износећи најпре прилике у падежима једнине а затим и прилике у падежима множине.

А) *Именице са старим акцентом на јочејном слогу*

Потребно је задржати се на променама у локативу једнине, номинативу множине, генитиву и дативу-инструменталу-локативу множине.

Локатив једнине

Као и код Вука и Даничића, и у данашњем тршићком говору живо је повлачење акцента према крају у лок. синг.:

*брку, грáду, зýду, зýбу, снéгу, — ј юбом смýслу, —
— дувáру, — обичáју, — рðку, — говору, камéну, —
— ўрсíту, рàйу, — мòзгу.*

Код Даничића нема *Крýтњу, лакýу*.

Ова је појава доследна код типа *грáд* у познатом случају, тј. кад именице не значе какво биће. Код осталих типова може се у тршићком говору јавити и неповучен акценат: *обичáју, на јрагу*.

Номинатив множине

Као и код Вука и Даничића именице типа *грáд* могу у данашњем тршићком говору имати тројак акценат у ном. пл.:

- а) с непроширеним пл. имају (^): *дáни, зýби, мрáви, црви*;
- б) с проширеним пл. већина именица има (") (< ^) на првоме слогу: *брёгови, брðкови, зéчеви, зýдови, сýнови*;
- в) мањи број именица с проширеним пл. има (') на првоме слогу. Са Даничићем се слажу: *дéлови, жуљеви, јéжеви*. Према Даничићевом *жéрови, снèгови, цвéтлови, црëлови* у Тршићу сам забележио: *жéрови, снéгови, цвéтлови, црëлови*.

У Вука је: *вýр — вýра — вýрови* (в. и Даничић, *Српски акценти*, 22—23). У Тршићу је: *вýр — вýра — вýрови*.

Генитив множине

У данашњем тршићком говору живо је померање акцента према kraju у ген. пл.:

- а) *дáнá, зúбá, мрáвá, црвá, — месéцá, — ђавóлá, — љилићá* (али и *љилићá*), — *ћријатéљá*;
- б) *бркóвá, гласóвá, зидóвá, синóвá, — лакићóвá* (нема код Даничића), — *каменóвá* (нема код Даничића);
- в) ген. пл. именица које у ном. пл. имају акценат по типу *дéлови* гласи: *дéлбá, јéжевá, цвéтбá*.

Датив-инструментал-локатив множине

У данашњем тршићком говору живо је померање акцента према kraju у дат.-инстр.-лок. пл.:

- а) *зúбма, — нòктима, — љријатéљима*. Али исп. и *љилићима*. Може да дође и до скраћивања (') > ('): *црвима*;
- б) *брегдвима, бркдвима, зиддвима, синдвима, — голубдвима, — рогдвима, — дувардвима* (нема код Даничића), — *камендвима* (нема код Даничића);
- в) *дéловима, јéжевима, црéтovима*.

Напомена. Именица *крај* у данашњем тршићком говору гласи у пл.: *крајеви, крајевá, крајевима*.

Б) Именице које немају стари акценат на љвоме слогу

Множина именица типа *сíрпáц* гласи у Тршићу као код Даничића: *кључеви, лéкови, нóжеви, љýтови, сíрпчеви, стýбови, — стýббá*.

Померање акцента према почетку у ген. пл. исто је као код Даничића: *врáбáца, — вòлбáвá, — љòслóвá, — мèхéдá, ћráјá*.

Код Даничића ном. пл. именице *вéнац* гласи *вéнци* (Српски акценти, 26). У Тршићу је: *вéнци*.

Ном. пл. именице *мòмак* гласи у Тршићу: *мòмци*; ген. пл. *момáкá*; 3-6-7. пл.: *мòмцима*; 5. пл.: *мòмци*.

У Тршићу је: *брòб, — брòлови*.

Као и код Даничића и у Тршићу је: *кòњима*.

Именице средњег рода

Нисам у тршићком говору у лок. синг. именица средњег рода чуо акценат померен према kraju: *сéну, јáмену*.

Сосиров, одн. њему аналошки акценат у ном. пл. именица *o/jo*-основа неутр. са старим акцентом на почетном слогу забележио сам у овим примерима:

- а) звðна (исп. и звðнã, звðнима), ѫðља (исп. и ѫðљима);
- б) бðда (исп. и бðдима), дðва (исп. и дðвã, дðвима), мјёсїма (исп. и мјёсїмã, мјёсїтима), сїма;
- в) сїёна.

Померање акцента према почетку код именица које немају стари акценат на почетном слогу забележио сам у случајевима: рёбра — рёбра — рёбара — рёбрима, сёло — сёла — сёлa — сёлима.

У вези с предлогима и у тршићком се говору код плуралија тантум типа врायма јавља метатонијски акценат: на врायма. Без предлога је: врायима, леђима, усима.

Код именица средњег рода на консонант у зависним се падежима скраћује (') у (') на слогу трећем од краја: дциéше — Ѣдциéшма, — jáje — ѡјаје, — чељáде — чељаде.

У множини именица ѫ-основе акценат се у данашњем тршићком говору помера према крају:

дугмёшма — дугмёшã;
дрвёшма — дрвёшã — дрвёштима, Ѣебёшма — Ѣебёшã,
увёшма — увёшã — увёштима.

Именице женског рода

а-основа

Стари силазни акценат почетнога слога у акуз. синг. именица типа глáва, вðда, Ѣланїна, затим у дат. синг. именица типа глáва, вðда и у ном. — акуз. пл. именица типа глáва, вðда, Ѣланїна јавља се у данашњем тршићком говору углавном у мери као код Даничића:

глáву, грёду, на мðбу, рўку, сїену, — дàску, — на брзину,
ъланину; —
глáви, рўци, — Ѣдци; —
глáве, грёде, рўке, свїње, — дàске, — Ѣланине.

У данашњем тршићком говору живо је скраћивање (') у (') у 3-6-7. пл. именица типа глáва: грёдама, двçама, рўкама, свїњама.

Ген. пл. именице рўка гласи у Тршићу рўкү а именице нðга: нðгү.
Вок. пл. именице жёна гласи жёне а именице Ѣевојка: Ѣевојке.

i-основа

У Тршићу се код именица које имају стари акценат на основи акценат помера у лок. синг., ген. пл. и 3-6-7. пл.

а) лок. синг.: крви, ноћи, — жалостїи, — младостїи, —
масїи, рўчи, цёви, — ѫамёши;

- б) ген. пл.: *ноћи*, *ћеरи*, — *вечери*, — *власи*, — *буради*,
шелади, *чельади*, — *зайовеси*;
- в) 3-6-7. пл.: *костишима*, *ћерима*, — *кокдшишима*, — *ријечишима*, —
*шелади*ма = *шеладма*, *чельади*ма.

2) ПРИДЕВИ

Као и код Даничића, ни у данашњем се тршићком говору не чува у неодређеном виду придева разлика међу облицима фем. синг. и неутр. пл., тј. облицима у којима је акценат изменењен по Сосировом закону, и облицима неутр. синг. и маск. пл. и фем. пл., тј. оним облицима у којима овај закон није могао бити применењен: *млад* — *млада* — *младо*, *нов* — *нова* — *ново*, *бос* — *боса* — *босо*, *гладан* — *гладна*, *жедан* — *жедна*, *крвав* — *крвава*. Од придева *једнак* фем. гласи *једнака* и *једнак*; али и неутр. гласи *једнако* и *једнако*; па и пл.: *једнаки* и *једнаки*.

Треба указати на две појаве у штокавским говорима у вези с овим питањем и то измену осталог и зато да се одреди место данашњег тршићког говора.

Прво. Има говора српскохрватских у којима се чува поменута разлика настала деловањем Сосировог закона и коју можемо представити формулом *вёсео* — *весела* — *вёсело*. Такви су: дубровачки (Решетар, Betonung, 113, 115, 117, 121, 122. и 141), посавски славонски (Стј. Ивић, Rad 197, 42-48), фојнички (Д. Брозовић, Ljetopis JAZU 63, 436) и буњевачки залећа сењског (Гр. Томљеновић, NVj XIX, 403). Као што сам већ рекао, тога у Тршићу нема.

Друго. У Пиви и Дробњаку, Ортијешу и донекле пљевальском и жумберачком јавља се неколико придевских акценатских типова којих нема код Вука и Даничића. Ево их:

нов — *ново* — *нови*: Пива и Дробњак (СДЗб X 277), Ортијеш (А. Пецо, *Акценат у говору села Ортијеша*, 39);

мек — *меко* — *меки*: Пива и Дробњак (СДЗб X 278), Ортијеш (А. Пецо, н. д., 39) и пљевальски (Г. Ружичић, СДЗб III, 143);

бистар — *бистро* — *бистри*: Пива и Дробњак (СДЗб X, 280), Ортијеш (А. Пецо, н. д., 39); исп. у Жумберку: *сладак* — *слатка* — *слатко* (М. Поповић, ZslPh VI 357).

Иако се јавља у постојбини Вукових предака, ова је појава непозната данашњем тршићком говору, као што је нема ни код Вука, уосталом.

Прва од наведене две појаве очевидно припада западнијим штокавским говорима; друга — југозападнијим. Незахваћен ниједном од њих, тршићки говор, као и Вуков и Даничићев језик, иде у исту групу у коју и шумадијско-војвођански дијалекат, у којем такође нема ниједне од ових појава.

Мислим да је развитак ових појава текао овако. Најпре су сви говори имали *нов* — *нова* — *ново* и сл. као последицу деловања Сосировог

закона. Ово је стање сачувано у дубровачком, посавском, фојничком и буњевачком залеђа сењског. Затим је дошло до уједначавања. У Пиви и Дробњаку, ортијешком и донекле плјеваљском и жумберачком средњи се род изједначио са женским — бар у наведеним типовима. У Вука, у тршићком и шумадијско-војвођанском у питању је изједначавање женског рода са средњим и мушким. И то баш и јесте занимљиво што приликом уједначавања Вук и Тршић с једне стране и Пива и Дробњак са друге не иду истим путем, већ се Вук и Тршић слажу са шумадијско-војвођанским дијалектом.

У данашњем тршићком говору је, у односу на Даничића, знатно више двосложних придева који у неодређеном виду имају неки од силазних акцената ("или ^") а у одређеном виду добијају ('') на првоме слогу. Забележио сам ове примере са (''):

- тип *нđв*: *нđвī*;
- тип *дđг*: *здрāвū сīрāну, мèкī, мркī, слāбī, чīсīй*; или исп.: *стāрīj*;
- тип *млāд*: *блāгā, лјūшā, лјūшū рāкију, шūђī*; или исп. *млāдđ*;
- тип *мđдар*: *нòћnī, љđзнē шљīве*;
- тип *сīпan*: *слāйкā, дугāчак ко часnī йđсī*;
- тип *злāтan*: *гòркī, ладnā, ладnē вòдđe, љrаzнē тањyре, на rаvнiм мёстiми, рёйтkī*; или исп. и: *глा�дnī, шёснī*;
- тип *дрвен*: *балавī, вèл"кб гùмno, вèселā, дрвенiй илјgovi, мàторī*;
- тип *крвāв*: *крвावā*.

Са Даничићем се слаже: *вìсok* — *висòкī*, *дùбок* — *дубòкī*, *шìрòк* — *ширòкī*; *дugàчak* — *дугàчак* — *дùгачкij*.

У својој дисертацији „Сремски говор“ показао сам прилике у штокавским говорима у вези с акцентом придевског вида. Данашњи тршићки говор разликује се и од говора Пиве и Дробњака и од Вуковог језика а слаже са шумадијско-војвођанским говорима. У своме раду *Придевски акценат у мачванском говору* (ЈФ XXIV, 321—326) покушао сам да објасним откуд толика рас прострањеност ове појаве у мачванском говору, тј. шумадијско-војвођанском дијалекту. То се објашњење односи и на тршићки говор.

3) ЗАМЕНИЦЕ

Као што сам већ рекао, у данашњем тршићком говору дуг је наставак ген.-акуз. синг. личних заменица 1. и 2. лица, повратне заменице, личне заменице 3. синг. маск. и заменица *ко*, *шипо*: *мèнē, шёбē, сёбē, ъегā, кòгā, чёгā*. И овом се особином данашњи тршићки говор одваја и од Даничићевог акцента и од говора постојбине Вукових предака, а слаже са шумадијско-војвођанским дијалектом.

Када се ген.-акуз. синг. личних заменица 1. и 2. лица, затим 3. лица маск. и повратне заменице употреби с предлогом, акценат се у данашњем тршићком говору често преноси на предлог и то у виду кратког силазног: *кòд мене, ў шебе, Ѳд ъега, ў себе*. О овоме видите у СДЗб XIV, 270—275.

У дат.-лок. синг. ових заменица акценат је у данашњем тршићком говору једнак Даничићевом: *мèни, љèби, сèби*; — *о мèни, о љèби, о сèби*.

Када уз енклитичке облике (ген. -) акуз. синг. личних заменица 1. и 2. лица и повратне заменице стоји двосложан предлог, на првом слогу предлога долази кратки силазни акценат: *йрèдà ме*.

Лична заменица 3. лица синг. маск. гласи у Тршићу: *ðn.*

С акузативног облика заменице *ми* (*nâc*) акценат се у Тршићу преноси на предлог у виду кратког силазног: *ù nâc* и сл. У своме раду *Акцет-найски вид йроклизе и енклизе у српскохрвашком језику* ову сам појаву тумачио као аналошку према ген.-акуз. синг. (Наш језик, књ. XII, св. 3—6 (156—178) 168).

Показне заменице *овај, онај* гласе много чашће: *ðvâj* — *ðвога, ðnâj* — *ðнога, ðна, а знатно ређе ðvâj, ðnâj*. На проклитику се акценат преноси у виду кратког силазног: *ðð* *овог* и сл.

4) БРОЈЕВИ

Број *један* има овакав акценат у парадигми: ген. *јèднôg*, дат. *јèднôm*, инстр. *јèднîm*, лок. *јèднôm*. Женски род гласи: *јèдна*.

Број *два* у дат. и инстр. женскога рода гласи у Тршићу: *двéма* и *двýма*. Исп. и у Писменици *двима* и *двëма* (стр. 38).

У Пиви и Дробњаку бројеви 1—10, 20, 30 и 100 могу постати проклитичке, па се говори *двá браћа*, *њèт̄и њáра*, *девëт̄ браћá*, *десë[ñ] динáрã*, *сïд̄ кïлã* и сл. (Ј. Вуковић, СДЗб X, 300). Ове очевидно новије појаве нема у Тршићу: *двá мëйра*, *тарû гòдине*, *њèт̄ сïд̄ийнã* и сл.

Говори се *йрèй*, *сéдмij*, *бсмij*.

5) ПРИЛОЗИ

Навешћу оне забележене прилоге који или имају у Тршићу акценат друкчији од Вуковог, или, иако у Тршићу гласе као код Вука, у неком другом говору имају акценат друкчији од Вуковог.

За начин: *брòз*;

За количину: *млòго, сàсвим, љòликò*;

За место: *гòре, дòље = дòле, нàзàд, óвде, вòде, ðvâmo, вâmo, ðvudâ, вùdâ, одàклê, ðnâmo, óнде, нòде, свùdâ*;

За време: *дàнâc, дàњи — дàњу = дàњôm, нòћu = нòћi = нòћôm, ðôмâ, ѕиèт̄, ѕôслê, сàдâ, ўвече (= уочи)*.

6) ГЛАГОЛИ

а) *Инфинитив*

Глаголи код којих се у акценту инфинитива опажа деловање Сосирог законе, одн. закона метатоније у Тршићу гласе овако: *ððnët̄i*, — *ùmrët̄i*, — *ùzâhi*, *ðiññi*, — *nahi*, *úhi*, — *довësii*, — *ðzët̄sii*, — *ùprësii*.

Одавде се види да је у данашњем тршићком говору код ових глагола са дугим вокалом у основи створен такав однос простих и сложених да је у простих (‘) акценат на основи а у сложених (‘) на префикску а (-) на вокалу основе: *đdnēšii*, *mréšii* — *žmréšii*, *nášii* — *izášii*, *ípréšii* — *íspírēšii*. То је у Тршићу систем.

С обзиром на ситуацију у разним говорима српскохрватским, навешћу тршићки акценат и ових инфинитива:

ňáscii (*ňáscem*), *cňáscii* (*cňáscem*) ; —
kášljašii ; —
ňášljušii ; —
kyúdvašii ; —
lyíšcii ; —
ňgrášii, *ňtívárašii*, *ňižúčkášii*, *ňúcšášii* = *ňúcšášii* ; —
báčišii = *báčišii*, *ňúcšášii* ; —
víješii = *vídešii* = *vídišii*.

б) *Aoristii*

Према акценту аориста Белић глаголе дели у две групе: а) глаголи с акцентом повученим на први слог у 2. и 3. синг. (*kyúdvaš* — *kyúdvasmo*) ; б) глаголи код којих је акценат у свим лицима аориста на истом слогу (*kažívaš* — *kažíva* — *kažívasmo*). Оба акцента сматра старим. Повучени је акценат у ствари акценат аориста-имперфекта а неповучени је акценат правог аориста. Ликове као *céde* — *cédosmo* тумачи акценатским уједначавањем: *céde* — *cédosmo* > *céde* — *cédosmo* под утицајем других облика с претериталном основом (*cécišii*, *ceo*, *céla*).

Судећи према материјалу којим располажем, тршићки говор углавном добро чува Даничићеву ситуацију:

а) *đónese*, *đzébe*, *ňókise*, *ňírová*, *ňróméni*, *ňvášii*, *ňchiní*, *zădréšá*.
Код Даничића је *ňobježje*, а у Тршићу: *ňobježje*.

б) *lèžje*, *máče* = *máknu*, *mòžje* (не *mòžse*), *ňomđje*, *đde* (*đdoše*),
đäde, *ňrđda* (Даничић: *ňrđdade*; исп. Српски акценти 106),
đbje, *naiýsa*, *céde*, *ňáde*, *ňížje*, *ne* *viže*.

У Даничића је *razúme* (Срп. акц., 125) а у Тршићу *rászume*. У Даничића је *zajšéle* (Срп. акц., 129), а у Тршићу *ňzgoré* = *ňzgori*.

в) Глаголски *íridev* радни

Ни у глаголском приједву радном у данашњем тршићком говору не чува се разлика између облика фем. синг. и неутр. пл., тј. облика код којих је акценат измењен по Сосировом закону, и облика неутр. синг. и маск. и фем. пл., тј. облика у којима овај закон није могао бити примењен: *ňöčeo* — *ňöčela*, *ňöýlla*, *đao* — *đála* — *đálo*, *ňrđdala*, *đrjéš* — *đrjála*.

Тако је и код Вука и код Даничића, у Пиви и Дробњаку, пљевальском и у шумадијско-војвођанском дијалекту. Ову разлику помињу Решетар

(Betonung, 170, 174) и Будмани (Rad 65, 177) за Дубровник, Брозовић за Фојницу (Ljetopis JAZU 63, 436), Гр. Томљеновић за буњевачки залеђа сењског (NVj XIX, 594), Стј. Ившић за посавски славонски (Rad 197, 95-98).

Од глагола који у разним српскохрватским говорима имају различит акценат глаголског придева радног у тршићком говору, у формули приказан, акценат је овакав: *исїёкла*, — *ѝзишб*, *ѝзашб* = *изишб*, *изашб*, — *кўйовъ*, *кўйовала*; *йтровала*, — *йтрддала*, *држала*, — *обећала*, — *очешљала*, — *чийб*, *чийала*; *мдшала*, — *ждёрала*.

г) Глаголски *йтридев тарпни*

Ни у глаголском придеву трпном у данашњем тршићком говору не чува се разлика између облика фем. синг. и неутр. пл., тј. облика код којих је акценат измењен по Сосировом закону, и облика неутр. синг., маск. пл. и фем. пл., тј. облика у којима овај закон није могао бити примењен: *йтчёшта* и сл.

Ову разлику помињу Стј. Ившић за славонски посавски (Rad 197, 102-103) и Далибор Брозовић за Фојничу (Ljetopis JAZU 63, 436).

Од глагола *чиниши* одн. његових композита акценат глаголског придева трпног у Тршићу је: *учинёна* и сл. Код Даничића је *начињен* и сл. У Пиви и Дробљаку (СДЗБ X, 372), пљеваљском (СДЗБ III, 172) и мачванском (ЗБМСФЛ VI, 132), међутим, исто је као у Тршићу: *начињен*, *начињёна* и сл.

д) Презенӣ

Даничић допушта двојак акценат у 1. и 2. лицу множине презента код глагола типа *йтёхи*: *йтчёмо*, *йтчёште* и *йтчёмо*, *йтчёште*. У Тршићу постоји само други акценат: *йтчёмо*, *йтлётёмо* и сл.

Тим пре се у осталим глаголским врстама не изједначује акценат 1. и 2. лица мн. с акцентом осталих лица у случајевима као: *берёмо*, *йтрёмо*; — *чийамо*, — *разумёмо*, *умёмо*; *сједимо*; *броймо*.

Глаголи сложени од типа *йтёхи* у презенту имају у Тршићу, као и код Даничића, данашњи (‘) на основи: *извёзём*, *исїёчё* и сл.

Овоме наспрот глаголи сложени од **несии* у данашњем тршићком говору у през. имају акценат на префиксус: *йтнесёши* и сл.

Глагол *йтхи* у презенту гласи као и код Вука и Даничића: *йтдём*, *йтдёши*, *йтдёште*, *йтдёу*.

Глаголи *брдии* и *йтрдии* гласе у данашњем тршићком говору: *берёмо*; *йтрёба*, *йтрёмо* и сл.

Глаголи сложени од *звдии* имају у данашњем тршићком говору у презенту акценат (‘) на префиксус: *йтзовёу* и сл.

Глагол *йтшии* у през. има (‘) на основи: *йтшёмо* и сл., што се слаже са Даничићем.

Вук у Рјечнику за глагол *дáваи* бележи као главни облик и акценат презента: *дáјем* а у заграду ставља: *дáјем* уз напомену да се по југозападним крајевима говори и *дáвам*. — У Тршићу је: *дáјем*, *дáјемо*.

Само је: *бáцá*, — *кóйам*, — *чéшлáйе*, — *имáм* — *имáмо* — *имајў*, — *мóйá*.

У Тршићу се говори: *не вáльá* и *нё вáльá*.

Код глагола VI Белићeve врсте код којих се акценат 3. пл. през. разликује од акцента других лица през. не долази до изједначавања акцента у свим лицима през.: *йúстију* и сл.

У Тршићу је: *сведочў*, — *жúрї*, — *вíдим*, — *вóлë* (3. пл.), — *жéвimo*, — *ломímo* — *йрёломímo*.

Одречни облик през. гл. *хíлеи* гласи у данашњем тршићком говору: *нéћe*, *нéћemo*, *нéћeиe*. Потврдни: *ðýu*, *ðeши*, *ðeмо*, *ðýu*.

Одречни облик 3. синг. през. глагола *јесам* гласи у Тршићу: *нијe* и *нијe*.

На по мена. Од глагола *ићи* глаголски прилог садашњи гласи: *йдўћи*, а заповедни начин: *йди*. — У Тршићу је: *ајде* — *ајдéмо*, као код Вука.

Београд

Берислав М. Николич

ЗАМЕТКИ О СОВРЕМЕННОМ АКЦЕНТЕ ТРШИЧА

Краткая аннотация

В своей работе автор говорит, прежде всего, об особенностях акцента в современном тршичском говоре; о соотношении долгих и кратких словов; и, наконец, — об акценте в отдельных частях речи.

В настоящее время говор Тршича хорошо сохраняет мелодический характер всех четырех новоштокавских ударений, а также и безударную долготу.

Однако, нынешний тршичский говор не сохранил все безударные долготы, обозначенные у Даничича. Условия, при которых происходит сокращение, те же, что и в шумадийско-воеводинском диалекте, хотя в Тршиче долгота теряется в гораздо меньшем числе категорий. Автор дает графический перечень этих категорий.

В некоторых категориях тршичский говор показывает долготы, которых нет у Вука и Даничича (*нёгдв*, *кáкá* и под.; *ðчв*, *Сéйн* и под.; *јéдáн*, *јéсáм*, *чéйдим*, — *вíдид*, — *йбнё*, — *рáдбсии*, — *Руњáни*, — *мáшерё*, *мáшером*, — *кóсийју*, — *мéнё* и под.; — *кáдá*, *нóћас*, *бржé* = наречие и под.).

В именном склонении акцент до известной степени показывает видоизменения, характерные для северо-западных говоров Сербии. Автор подробно излагает данную ситуацию во всех именных склонениях.

В краткой форме прилагательных отсутствует явление, могущее быть представленным в формуле: *мéк* — *мéка* — *мéко*; его нет и у самого Вука, хотя на родине предков Вука (Пива и Дробняк) оно налицо.

В говоре Тршича, по сравнению с системой Вука и Даничича, имеется гораздо больше двухсложных прилагательных, имеющих в краткой форме одно из нисходящих ударений, а в полной — получающих (') на первом слоге (*нðвїй*, *здрѓвўй*, *лјùшўй*, *йðзнёй*, *слайкќ*, *рёйкќ* и под.).

Для личных местоимений характерен перенос ударения с род.-вин. п. ед. числа на предлог: *кð мене* и под.; с вин. п. на предлог *наc*: *ў наc*. Необходимо упомянуть и об ударениях в указательных местоимениях *двїj*, *дијj* (значительно реже: *двїj*, *дијj*).

В неопределенном наклонении глаголов первого спряжения (по Беличу) с долгой гласной в основе создано следующее соотношение между простым и сложным глаголами: в простых глаголах имеется (') на основе, в то время как в сложных находим (') на префиксе, а (-) — на гласной основе (*дðнєйти*, *мрёйти* — *ўмрёйти*, *наћи* — *изаћи*, *и҆реćти* — *озеćти*). В Тршиче это является системой.

Автор говорит и об ударениях в неопределенном наклонении, аористе, причастии на -л-, страдательном причастии (прошедшего времени) и настоящем времени. В Тршиче, например, встречаются только такие ударения как: *ићечёмо*, *ићелёмо*, *берёмо*, *чи-тамо*, *бројимо* и под.